

ΤΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΤΗΣ ΝΑΓΚΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ: ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΓΝΩΣΗ (Απρίλιος 2013)

Συγγραφέας: ΕΛΕΝΗ ΤΟΥΛΙΟΠΟΥΛΟΥ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανάπτυξη των ανθρώπινων κοινωνιών και η παγκοσμιοποίηση του εμπορίου, ασκεί ιδιαίτερη πίεση στο περιβάλλον, μεταξύ άλλων, και μέσω της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων. Ταυτόχρονα, η ίδια αυτή ανάπτυξη βασίζεται στη σταθερή διάθεση των πρώτων υλών, απαιτώντας τη διατήρηση της σταθερότητας του παγκόσμιου οικοσυστήματος καθώς και τη διατήρηση της βιοποικιλότητας^[1], οδηγώντας παράλληλα σε πολλαπλές διαπραγματεύσεις για την καθιέρωση ενός κοινά αποδεκτού νομικού συστήματος που θα διασφαλίσει αυτές τις απαιτήσεις.

Κατά τον περασμένο αιώνα, επίπονες διαπραγματευτικές διαδικασίες στα πλαίσια διαφόρων διεθνών οργανισμών, έθεταν ως στόχο τους την αειφορική χρήση της βιοποικιλότητας. Στα χρόνια που ακολούθησαν, η αξιοπιστία της διεθνούς περιβαλλοντικής πολιτικής δοκιμάστηκε ιδιαίτερα, κυρίως λόγω της διάστασης των συμφερόντων μεταξύ Βορρά και Νότου, παρασύροντας και τις όποιες δεσμεύσεις των συμβαλλομένων μερών της Σύμβασης για τη Βιολογική Ποικιλότητα (Ρίο, 1992) αφορούσαν στη διαχείριση της βιοποικιλότητας. Εν τω μεταξύ, η ιδιαίτερα μεγάλη και ραγδαία εξέλιξη της βιοτεχνολογίας, έφερε στο προσκήνιο νομικά ζητήματα στον τομέα της διευθέτησης θεμάτων πρόσβασης και ιδιοκτησίας όχι μόνο της βιοποικιλότητας, αλλά και των γενετικών της πόρων. Αποτέλεσμα αυτού ήταν μια

στροφή της διεθνούς προσοχής προς το [δίκαιο της Διανοητικής Ιδιοκτησίας](#).

Στενά συνδεδεμένη με τη βιοποικιλότητα είναι και η παραδοσιακή γνώση. Ανεξάρτητα από την ιστορική περίοδο και από το μοντέλο της ανθρώπινης διαβίωσης, οι ζώντες φυτικοί ή ζωικοί πόροι καθώς και τα παράγωγά τους, αποτέλεσαν αναπόσπαστο κομμάτι της ανάπτυξης των ανθρώπινων κοινωνιών. Η σχέση αυτή είναι πολύ παραστατικά εμφανής μέσα στις τεχνικές, στις παραδόσεις και στις πρακτικές των αυτόχθονων και τοπικών κοινοτήτων, οι οποίες μεταφέρουν την παραδοσιακή γνώση από γενιά σε γενιά επί αιώνες, διαφυλάττοντας την ακεραιότητα και την αξία της, δίχως την ανάγκη ενός επίσημου συστήματος προστασίας των δικαιωμάτων Διανοητικής Ιδιοκτησίας[2].

Το βασικό ερώτημα που εγείρεται είναι κατά πόσο η Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα, και ειδικότερα μέσω του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια, θα καταφέρει να επηρεάσει το Δίκαιο Διανοητικής Ιδιοκτησίας, όταν τίθεται θέμα εκμετάλλευσης της βιοποικιλότητας και ιδιαίτερα των γενετικών πόρων. Για τη διερεύνηση του ερωτήματος αυτού, στο παρόν θα εξετασθεί, τόσο η γενική προβληματική του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια, όσο πιο ειδικά, η παραδοσιακή γνώση ως αντικείμενο κατοχύρωσης και η έννοια της βιοπειρατείας. Επιπρόσθετα, θα εξετασθούν τα σημεία αντιπαράθεσης της Σύμβασης για τη Βιολογική Ποικιλότητα και του Δικαίου Διανοητικής Ιδιοκτησίας, καθώς επίσης και θα παρουσιαστεί μια γενικευμένη πρόταση που προκύπτει από την πρακτική διεθνών συμφώνων σε εφαρμογή.

2. Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΤΗΣ ΝΑΓΚΟΓΙΑ

Η Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα αποτελεί το βασικό διεθνές σύμφωνο το οποίο καθορίζει κάθε προσπάθεια διευθέτησης θεμάτων που σχετίζονται με τη βιοποικιλότητα. Ένα από τα βασικά στοιχεία της Σύμβασης, άλλωστε, αποτελεί η θέσπιση των συμβολαίων «Προηγούμενης Συνεννόησης με τους κατόχους των ζώντων φυσικών και γενετικών πόρων καθώς και της συσχετιζόμενης Παραδοσιακής Γνώσης

(εφεξής PIC)» και των «Κοινά Συμφωνημένων Όρων (εφεξής MAT)»^[3]. Εφόσον τα κράτη καθιερώσουν τη σύναψη PIC και MAT μέσω κατάλληλων νομοθετικών μέτρων και αρμόδιων εκτελεστικών οργάνων, επιτυγχάνονται, τόσο η διευκόλυνση της πρόσβασης σε ζώντες φυσικούς πόρους και παραδοσιακές γνώσεις, όσο και η διασφάλιση των δικαιωμάτων των παρόχων, με κοινά αποδεκτό τρόπο, εισάγοντας έτσι ένα σύστημα διαμοιρασμού των ωφελημάτων στους κόλπους του δικαίου Διανοητικής Ιδιοκτησίας. Επίσης, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις συνεργασίας των κρατών σε επιστημονικό και σε τεχνικό επίπεδο καθώς επίσης και μεταφοράς της τεχνολογίας και της τεχνογνωσίας^[4].

2.1. Το πρωτόκολλο της Ναγκόγια

Ειδικά για την εισαγωγή ενός συστήματος διαμοιρασμού των ωφελημάτων που εκπορεύονται από την εκμετάλλευση της βιοποικιλότητας, μια αξιοσημείωτη ρυθμιστική προσπάθεια αποτελεί το δεύτερο πρωτόκολλο της Σύμβασης για τη Βιολογική Ποικιλότητα, γνωστό ως Πρωτόκολλο της Ναγκόγια (Ναγκόγια, 2011). Το Πρωτόκολλο αυτό θέτει συγκεκριμένους στόχους για την εφαρμογή του συστήματος αυτού, παρέχοντας παράλληλα τη δυνατότητα αξιοσημείωτης ευελιξίας στο επίπεδο εφαρμογής του, γεγονός που υπογραμμίζεται ακόμη περισσότερο από την απουσία ποσοτικών κριτηρίων. Η ευελιξία αυτή δίνει όμως τη δυνατότητα στους μηχανισμούς της αγοράς, ειδικά υπό το πρίσμα της παγκοσμιοποίησης, να επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό τη μορφή που θα λάβει το Πρωτόκολλο τελικά μέσα στις εθνικές νομοθεσίες. Έτσι, ενώ το Πρωτόκολλο επιδιώκει να συμβαδίσει με «την αρχή των κοινών αλλά διαφοροποιημένων ευθυνών»^[5], παράλληλα αποδυναμώνει το συλλογικό-παγκόσμιο στόχο που τίθεται εξ αρχής.

Βασικό επίσης χαρακτηριστικό του Πρωτοκόλλου είναι η απουσία ποσοτικών κριτηρίων. Θεωρώ ότι με αυτό τον τρόπο καθίσταται πρακτικά αδύνατη η εφαρμογή της βασικής αρχής του περιβαλλοντικού δικαίου «ο ρυπαίνων πληρώνει»^[6].

Η επιτυχία του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια σε σχέση με την καθαρά

περιβαλλοντική διάστασή του, θα κριθεί σε μεγάλο βαθμό τόσο από τον αριθμό των κρατών που τελικά θα εντάξουν ενεργά το νέο αυτό καθεστώς στην εσωτερική τους πολιτική και νομοθεσία, αλλά και από το βαθμό που θα επηρεάσει ή ακόμη και θα καθορίσει το πεδίο και τον τρόπο εφαρμογής των δεκάδων άλλων διεθνών συμβάσεων που σχετίζονται με τη βιοποικιλότητα, σε παγκόσμιο αλλά και σε περιφερειακό επίπεδο. Έως σήμερα, ενάμιση χρόνο μετά την ψήφισή του, μόλις 15 κράτη μέρη έχουν επικυρώσει το Πρωτόκολλο, γεγονός που τοποθετεί χρονικά πολύ μακριά τη θέση του σε ισχύ[7].

2.2. Η παραδοσιακή γνώση ως αντικείμενο κατοχύρωσης

Ειδικότερα, η διευθέτηση του νομικού πλαισίου για την προστασία της Παραδοσιακής Γνώσης ως προς ζώντες οργανισμούς και γενετικούς πόρους, αναπόφευκτα θα επηρεάσει σημαντικά την τελική διαμόρφωση και την εφαρμογή του συστήματος διαμοιρασμού των ωφελημάτων που αφορά τη βιοποικιλότητα στο σύνολό της. Εμπλέκοντας την παραδοσιακή γνώση στην εφεύρεσή του ο ερευνητής, που συνήθως είναι μια ανεπτυγμένη χώρα ή μια πολυεθνική βιομηχανία, καλείται να εξασφαλίσει στους παρόχους της παραδοσιακής γνώσης, που συνήθως είναι τα ευπρόσβλητα αναπτυσσόμενα κράτη, ένα δίκαιο μέρος στα ωφέληματα που θα ανακύψουν από την εμπορική αξιοποίηση της γνώσης τους. Προς το παρόν αυτό, παρότι υποστηρίζεται θερμά από τις διατάξεις της Σύμβασης για τη Βιολογική Ποικιλότητα και ακόμη περισσότερο από τις διατάξεις του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια, δε βρίσκει νομοθετικό βήμα εφαρμογής[8]. Η οικονομική και τεχνολογική ενίσχυση του Νότου, είναι μάλλον απίθανο να εξασφαλίσει ισοδυναμία σε επίπεδο πρόσβασης και εκμετάλλευσης της βιοποικιλότητας. Η απόλυτη άρση του μονοπωλιακού δικαιώματος μέσω του δικαίου Διανοητικής Ιδιοκτησίας (και ειδικότερα μέσω του δικαίου Βιομηχανικής Ιδιοκτησίας), αν και δείχνει να υποστηρίζεται από την κοινή γνώμη, είναι μάλλον μια τολμηρή σκέψη που εγκυμονεί τον κίνδυνο της διακοπής των ερευνητικών δραστηριοτήτων για την ανεύρεση νέων ειδών αλλά και τη μετατροπή της παραδοσιακής γνώσης σε στατική, στείρα γνώση.

Στον αντίποδα, η άρση της προστασίας των παραδοσιακών γνώσεων, η οποία διασφαλιζόταν μέσω των εθιμικών δικαιωμάτων πάνω στη βιοποικιλότητα και τις παραδοσιακές μεθόδους παραγωγής, τις αφήνει εκτεθειμένες στη λεηλασία των πόρων και των γνώσεων τους από τα επιχειρηματικά συμφέροντα τα οποία, μέσω των «*Δικαιωμάτων Διανοητικής Ιδιοκτησίας*», επιζητούν να αποκτήσουν μονοπώλιο πάνω στο φυσικό και το διανοητικό τους πλούτο.

2.3. Η έννοια της Βιοπειρατίας στους κόλπους της Διανοητικής Ιδιοκτησίας

Ο όρος «βιοπειρατία» χρησιμοποιείται διεθνώς για να χαρακτηριστούν οι περιπτώσεις κατοχύρωσης δικαιωμάτων Διανοητικής Ιδιοκτησίας επί προϊόντων της φύσης ή επί παραδοσιακών γνώσεων δίχως την προηγούμενη συναίνεση ή τη συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων ή του κράτους παρόχου[9].

Συγγραφείς παρατηρούν ότι το σύστημα προστασίας Διανοητικής Ιδιοκτησίας συχνά δεν αναγνωρίζει προηγούμενη στάθμη τεχνικής εκτός επικράτειας, με εξαίρεση εάν αυτή είναι σαφώς αποτυπωμένη και προσβάσιμη[10]. Ο γεωγραφικός αυτός περιορισμός της πρωτοτυπίας, δημιουργεί ένα μεγάλο κενό και άριστο υπέδαφος για περιπτώσεις βιοπειρατείας, ιδιαίτερα για θέματα παραδοσιακής γνώσης όπου η πληροφορία περνά από γενιά σε γενιά κυρίως με προφορικό παρά με γραπτό τρόπο[11]. Ακόμη και όταν οι θιγόμενοι καταφέρνουν να αποδείξουν το παράτυπο της απόδοσης του διπλώματος ευρεσιτεχνίας, αυτό γίνεται μέσα από επίπονες και κοστοβόρες διαδικασίες, όπως είναι αυτή του *turmeric* και του *enola*[12].

Σταδιακά και χωρίς ιδιαίτερο θόρυβο, η απαγόρευση της κατοχύρωσης αποκλειστικών δικαιωμάτων «*επί προϊόντων της φύσης*» περιήλθε σε αχρηστία. Πριν από 25 χρόνια οι φυτικές ποικιλίες αποτελούσαν «*κοινή παγκόσμια κληρονομιά*»[13]. Σήμερα κατοχυρώνονται με διπλώματα ευρεσιτεχνίας ή PVP[14]. Αυτή η εξέλιξη δημιουργεί μεν επιφυλάξεις και την ανάγκη της εγκαθίδρυσης ενός συστήματος ισότιμου διαμοιρασμού των ωφελημάτων, αλλά επίσης και την αίσθηση ότι η προσπάθεια δημιουργίας τέτοιου συστήματος είναι πλέον ανατροπή ενός κατεστημένου ενέχοντας στοιχεία οπισθοδρόμησης, καθιστώντας έτσι το εγχείρημα αυτό εξαιρετικά δύσκολο.

3. Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΓΝΩΣΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Σήμερα υπάρχουν τα δεδομένα ώστε να καταστήσουν σαφείς τις διαστάσεις της απειλής για το μέγεθος της βιοποικιλότητας που μπορούν να επιφέρουν οι ανθρώπινες δραστηριότητες. Επιπρόσθετα, φαινόμενα βιοπειρατίας έχουν καταγραφεί και μελετηθεί σε βάθος. Εάν θεωρήσουμε ότι το διεθνές δίκαιο Διανοητικής Ιδιοκτησίας δεν πρόκειται να προσαρμοστεί, τουλάχιστον άμεσα, ώστε να καλύψει τα φαινόμενα βιοπειρατίας, η ανάπτυξη εθνικής νομοθεσίας βασιζόμενης στην αρχή της πρόληψης δείχνει να είναι ίσως η μόνη λύση. Άλλωστε, ένα καλά σχεδιασμένο νομικό πλαίσιο του οποίου οι PIC και MAT θα διασφαλίζουν τα δικαιώματα των παρόχων των φυσικών και γενετικών πόρων αλλά και της παραδοσιακής γνώσης, ενώ παράλληλα θα επιτρέπουν την οικονομική ανάπτυξη και αποδοτικότητα, θα μπορούσαν να αποτελέσουν άριστο εγγυητή μιας πολιτικής με χαρακτήρα προφύλαξης όσον αφορά στο θέμα της διαχείρισης της βιοποικιλότητας. Επιπρόσθετα, οι PIC και MAT θα μπορούσαν να αποτελέσουν λειτουργικούς συνδέσμους διασφάλισης απέναντι σε ανθρώπινες δράσεις και δραστηριότητες που δύνανται να βλάψουν τα επίπεδα της βιοποικιλότητας. Η προβληματική και ο σχετικός διάλογος που εξελίσσονται σε διεθνές επίπεδο άλλωστε, περιλαμβάνει σε πολύ μεγάλο βαθμό και το θέμα της διατάραξης των επιπέδων της βιοποικιλότητας και της καταστροφής των φυσικών ενδιαιτημάτων, έστω και με μάλλον ποιοτικά παρά με ποσοτικά κριτήρια.

Προς το παρόν, το καθεστώς προστασίας δικαιωμάτων Διανοητικής Ιδιοκτησίας λειτουργεί αναγνωρίζοντας ως «κατόχους» μεμονωμένα άτομα ή εταιρίες και είναι έτσι σχεδιασμένο ώστε να διευκολύνει τους μηχανισμούς του εμπορίου, γεγονός που οδηγεί στην καθιέρωση μονοπωλιακών δικαιωμάτων στους δημιουργούς και ερευνητές αλλά και ενθαρρύνει την οικονομική και εμπορική ανάπτυξη. Το καθεστώς της προστασίας δικαιωμάτων Διανοητικής Ιδιοκτησίας αποτελεί ένα γενικό πλαίσιο, το οποίο, ακόμη και σε επίπεδο συνθηκών, κατηγοριοποιεί και κατακερματίζει τα δεδομένα (πχ τα δικαιώματα της ευρεσιτεχνίας είναι διαφορετικά από τα εκδοτικά δικαιώματα), γεγονός που, εάν εφαρμοστεί στην περίπτωση της παραδοσιακής γνώσης, αναιρεί την ολιστική της διάσταση[15].

3.1. Σημεία αντιπαράθεσης μεταξύ της παραδοσιακής γνώσης και του δικαίου Διανοητικής Ιδιοκτησίας

Ένα ίσως από τα πιο λεπτά σημεία που θα πρέπει να ξεπεραστούν είναι το θέμα της διάρκειας της παρεχόμενης προστασίας επί της παραδοσιακής γνώσης σε περίπτωση εμπορικής αξιοποίησής της. Στο κλασικό δίκαιο Διανοητικής Ιδιοκτησίας, η προστασία παρέχεται για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, με τη λογική μιας προσπάθειας παροχής κινήτρων σε δημιουργούς και εφευρέτες. Μετά τη λήξη του χρονικού αυτού διαστήματος, η γνώση της δημιουργίας ή της εφεύρεσης είναι ελεύθερη «περιορισμών» που αφορούν τη χρήση της και αποτελεί «κοινό κτήμα»^[16]. Τι γίνεται σε αυτή την περίπτωση για την ίδια την παραδοσιακή γνώση; Υπάρχει δυνατότητα να παραμένει σταθερό ιδιοκτησιακό καθεστώς;

Συχνά, οι κάτοχοι της παραδοσιακής γνώσης, δεν έχουν τη στοιχειώδη οργάνωση που απαιτείται για να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους σε πιθανή εμπορική αξιοποίηση των γνώσεών τους. Υπό αυτό το πρίσμα, η παροχή στους αυτόχθονες πληθυσμούς και στις τοπικές κοινότητες των νομικών και πρακτικών μέσων, συμπεριλαμβανομένων των αποτελεσματικών μέτρων επιβολής, προκειμένου να αποτραπεί η κατάχρηση των παραδοσιακών γνώσεων είναι επιβεβλημένη. Πιθανόν η προώθηση της ανάπτυξης των αυτόχθονων πληθυσμών και των τοπικών κοινοτήτων μέσω εμπορικών ευκαιριών σε σχέση με την παραδοσιακή γνώση που διαθέτουν να αποτελέσει ένα σοβαρό κίνητρο διεκδίκησης από μέρος τους νομικής προστασίας, έστω και αν δε γίνεται σαφής διευκρίνιση όσον αφορά στα διαμοιραζόμενα ωφελήματα σε ηθικά, οικονομικά ή και τα δύο^[17].

Ορισμένοι εκπρόσωποι των αυτόχθονων πληθυσμών και των τοπικών κοινοτήτων θεωρούν ότι η επίσημη τεκμηρίωση της παραδοσιακής γνώσης είναι απαραίτητη και για το λόγο αυτό προωθούν ένα σύστημα καταγραφής της υπό τη μορφή βάσης δεδομένων, τύπου ταξινόμησης. Η δημιουργία των βάσεων αυτών όμως προϋποθέτει τη συνεργασία των κατόχων της παραδοσιακής γνώσης, η οποία δεν είναι πάντα δεδομένη. Συχνά, η παράδοση των τοπικών κοινοτήτων απαιτεί να παραμείνει κρυφή μια παραδοσιακή γνώση ή ακόμη πιο απλά, υπάρχει δυσπιστία για την τελική κατάληξη των γνώσεων αυτών, γεγονός που οδηγεί σε έλλειψη

συνεργασίας. Σε περίπτωση καταγραφής επίσης, γεννάται το ερώτημα ποιος θα την κάνει, με ποια δικαιοδοσία και υπό ποιο νομικό καθεστώς[18].

Το εθιμικό δίκαιο των πληθυσμών αυτών, πιθανόν να αποσαφηνίζει ποιος είναι ο κάτοχος της παραδοσιακής γνώσης και πως αυτή μεταφέρεται. Η έννοια της κυριότητας όμως δε μοιάζει με τις σύγχρονες μορφές της ατομικής ιδιοκτησίας, αν και συχνά συναντώνται παραδόσεις που λειτουργούν ως θεματοφύλακες της παραδοσιακής γνώσης, ενώ η υπεξαίρεση της λαμβάνεται ως σημαντικότατο αδίκημα που εγείρει πνευματικές και σωματικές κυρώσεις[19].

Επιπρόσθετα, θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη ότι, ο βασικός στόχος της ανάπτυξης μιας βάσης δεδομένων δεν είναι η ανάδειξη των άγνωστων παραδοσιακών γνώσεων και η διάθεσή τους στο κοινό, αλλά η επίτευξη ενός πολυμερούς συστήματος προστασίας δικαιωμάτων Διανοητικής Ιδιοκτησίας με στόχο κυρίως την προστασία και υπεράσπιση των δικαιωμάτων των κατόχων της παραδοσιακής γνώσης, με τρόπο που να ενθαρρύνει τη διατήρηση των γνώσεων αυτών και την αξιοποίησή τους από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο[20].

Συμπερασματικά, η προστασία της παραδοσιακής γνώσης με το ισχύον δίκαιο Διανοητικής Ιδιοκτησίας, έχει να αντιμετωπίσει τα εξής αντικρουόμενα σημεία:

i. Το αποκλειστικό δικαίωμα εκμετάλλευσης δίνεται σε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, κάτι που είναι δύσκολο να συμβιβαστεί με την ανώνυμη και διάχυτη φύση της λαϊκής παράδοσης μέσα σε μια κοινότητα[21].

ii. Το αποκλειστικό δικαίωμα εκμετάλλευσης δίνεται για περιορισμένο χρονικό διάστημα, μετά την πάροδο του οποίου, η παραδοσιακή γνώση πλέον αποτελεί «κοινό κτήμα» μέσα σε σχετικά λίγα χρόνια αναλογικά με το χρονικό διάστημα που χρειάστηκε να δημιουργηθεί και να διατηρηθεί.

iii. Η νομοθεσία που αφορά την προστασία της Πνευματικής Ιδιοκτησίας συγκεκριμένα, μέσω αποτύπωσής της σε συγγραφικό έργο ή σε βάση δεδομένων, δεν κατοχυρώνει δικαιώματα στους ουσιαστικούς δημιουργούς και κοινωνούς της γνώσης που είναι οι τοπικές κοινότητες, αλλά στους συγγραφείς των έργων (Βλ. περίπτωση John Bulun Bulun & M* v. R&T Textiles[22]).

iv. Αντίστοιχα, η καταγραφή των ιδιοτήτων των ενδημικών φυτών μιας περιοχής ή χώρας, προστατεύεται ως κείμενο και όχι ως περιεχόμενο.

v. Τα κριτήρια για την απόδοση διπλώματος ευρεσιτεχνίας, δηλαδή το νέο της εφεύρεσης, η βιομηχανική εφαρμοσιμότητα και η εφευρετική δραστηριότητα εναπόκεινται σε μεγάλο βαθμό στην υποκειμενική γνώμη του εξεταστή, γεγονός που, σε συνδυασμό με την ρευστή νομική φύση της παραδοσιακής γνώσης, οδηγεί σε αντικρουόμενες αποφάσεις, αλλά και σε προσφυγές.

vi. Η προστασία της Διανοητικής Ιδιοκτησίας των αυτόχθονων πληθυσμών με οικονομικά κριτήρια, έχει νόημα και αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα, μόνο όταν υπάρχει ενδιαφέρον από τρίτο μέρος που να σχετίζεται με την εμπορική εκμετάλλευση της πληροφορίας που προέρχεται από την παραδοσιακή γνώση, τις καινοτομίες ή τις πρακτικές των αυτόχθονων πληθυσμών. Σε διαφορετική περίπτωση, αυτό που ίσως χρειάζεται είναι μια απλή αντιστοίχιση πιθανών πρακτικών λύσεων με ήδη υπάρχοντα προβλήματα (WIPO/GRTKF/IC/1/5).

vii. Δεν είναι ξεκάθαρο εάν τα δικαιώματα περιορίζονται εντός της κοινότητας ή παρέχονται και εκτός αυτής. Σε περίπτωση δηλαδή που κάποιος μετακομίσει εκτός της περιοχής ή ακόμη και εκτός της χώρας, χάνει ή διατηρεί το ποσοστιαία δικαίωμά του στην παραδοσιακή γνώση;

viii. Κατά την σύναψη της MAT, πιθανόν να απαιτείται περιορισμός για το είδος της χρήσης, το οποίο σημαίνει ότι το δίκαιο Διανοητικής Ιδιοκτησίας θα πρέπει να υπαγορεύει απαγορεύσεις σχετικά με την πρόσβαση και την χρήση της παραδοσιακής γνώσης.

4. Ο ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ Η ΕΥΕΛΙΞΙΑ ΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ TRIPS ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ FAO

4.1. Η Συμφωνία TRIPS

Αν και μέσα στο σχεδόν ενάμιση αιώνα εξέλιξης του νομοθετικού πλαισίου προστασίας της Διανοητικής Ιδιοκτησίας, η σχετική νομοθεσία έχει να επιδείξει πλήθος διεθνών συμφώνων που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα αναγκών που προκύπτουν από την συνεχή ανάπτυξη της τεχνολογίας, η βιοτεχνολογία εγείρει ακόμη ερωτηματικά και διενέξεις. Είναι γεγονός ότι το διεθνές δίκαιο για την προστασία της Διανοητικής Ιδιοκτησίας κινείται υποχρεωτικά μέσα σε ένα δυναμικά εξελισσόμενο επιστημονικά και εμπορικά τοπίο, ενώ δέχεται ισχυρές πιέσεις για διατήρηση ισορροπιών τόσο μεταξύ της μέχρι τώρα πρακτικής και των νέων αναγκών όσο και μεταξύ των διαφορετικών διακρατικών συμφερόντων.

Η ανάπτυξη της μοριακής βιολογίας και της βιοτεχνολογίας οδήγησε σε νέες επιστημονικές και εμπορικές εφαρμογές των ζώντων φυσικών και γενετικών πόρων, που απαιτούν ρυθμίσεις τόσο σε νομικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Εφόσον οι εμπορικές εφαρμογές των ανακαλύψεων αυτών έχουν τη μορφή ευρεσιτεχνίας, η εκμετάλλευση της βιοποικιλότητας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το σύστημα κατοχύρωσης δικαιωμάτων Διανοητικής Ιδιοκτησίας.

Οι ανακαλύψεις μέσω της βιοαναζήτησης πραγματοποιούνται κυρίως στο Νότο, ο οποίος είναι ιδιαίτερα πλούσιος σε βιοποικιλότητα, ενώ έχουν εφαρμογές κυρίως στις βιομηχανίες φαρμάκων και τροφίμων, των οποίων οι εγκαταστάσεις και η τεχνογνωσία συναντάται κατά κανόνα στις αναπτυγμένες χώρες του Βορρά. Με την εφαρμογή του ισχύοντος δικαίου Διανοητικής Ιδιοκτησίας, αυτό που τελικά παρατηρούμε στην πράξη είναι βιοποικιλότητα, γενετικοί πόροι και παραδοσιακές γνώσεις που διατηρούνται από γενιά σε γενιά επί αιώνες στο Νότο, να κατοχυρώνονται στο Βορρά. Έτσι υπολογίζεται ότι το 80% των φαρμάκων να βασίζονται σε κατοχυρωμένες ουσίες που παράγονται από φυτά, τα οποία οι τοπικές κοινότητες τα χρησιμοποιούσαν μέσα στην καθημερινή τους πρακτική επί αιώνες με τις ίδιες ενδείξεις, που δίνει το αντίστοιχο φαρμακευτικό σκεύασμα. Επιπρόσθετα, οι αποδόσεις διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας που αφορούν γονιδιακές ακολουθίες παγκοσμίως σήμερα αριθμούνται σε χιλιάδες[23].

Αποτέλεσμα αυτού είναι η ενδυνάμωση της συμφωνίας TRIPs[24]. Όταν λοιπόν γίνεται λόγος για τροποποίηση του δικαίου Διανοητικής Ιδιοκτησίας σε σχέση με τη

διαχείριση της βιοποικιλότητας, ουσιαστικά τίθεται θέμα τροποποίησης της Συμφωνίας αυτής.

Η συμφωνία TRIPs όμως, έχει κυριολεκτικά σφυρηλατηθεί μέσα από μια μακρά και επίπονη διαδικασία σκληρών διαπραγματεύσεων και έχει διαμορφώσει τον τομέα του εμπορίου γενικά, αλλά και ειδικά πολλά από τα θέματα δικαίου Διανοητικής Ιδιοκτησίας. Η οποιαδήποτε διαφοροποίηση, ειδικά σε επίπεδο εισαγωγής νέων δεδομένων στις βασικές κανονιστικές της διατάξεις που αφορούν κατοχύρωση δικαιωμάτων αποκλειστικής εκμετάλλευσης, δε δείχνει να είναι μια εύκολη διαδικασία. Από την άλλη πλευρά, η Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα, ειδικά μέσω του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια, προσπαθεί να εγκαινιάσει μια νέα εποχή στην οποία η απόδοση αποκλειστικών δικαιωμάτων που αφορούν τη βιοποικιλότητα θα φέρει ένα σημαντικό βάρος, τόσο ευθύνης με περιβαλλοντικά κριτήρια, όσο και μιας σοβαρής ελαστικότητας, με κριτήρια σεβασμού προς την παραδοσιακή γνώση και την έννοια της «παγκόσμιας κληρονομιάς».

Παρότι τόσο το γράμμα όσο και η ουσία της Σύμβασης για τη Βιολογική Ποικιλότητα προωθούν ρυθμιστικά μέτρα που θα διασφαλίζουν την προστασία της βιοποικιλότητας και την εφαρμογή ενός δίκαιου συστήματος διαμοιρασμού των ωφελημάτων, η παντοδυναμία της Συμφωνίας TRIPS ωθεί την πράξη προς την αντίθετη κατεύθυνση. Ο τρόπος λειτουργίας της αγοράς ουσιαστικά ακυρώνει τις δεσμεύσεις των αναπτυγμένων βιομηχανικών Κρατών Μερών στα πλαίσια των διεθνών συμφωνιών για τη διαχείριση της βιοποικιλότητας. Η διεθνής πολιτική πάνω στο θέμα της εκμετάλλευσης των ζώντων φυσικών και γενετικών πόρων καθώς και της παραδοσιακής γνώσης που σχετίζεται με αυτούς παρουσιάζει έντονα στοιχεία μιας παραδοσιακής αναπτυξιακής συμπεριφοράς, η οποία διεισδύει διασπαστικά στον πυρήνα των διεθνών συμφωνιών που αφορούν τη βιοποικιλότητα. Έτσι, η απόδοση δικαιωμάτων Διανοητικής Ιδιοκτησίας σε σχέση με ζώντες οργανισμούς και με τους γενετικούς πόρους τους, προς το παρόν δείχνει να ευνοεί μονομερώς τα συμφέροντα των οικονομικά και πολιτικά βιομηχανοποιημένων δυτικών κοινωνιών.

Το διεθνές δίκαιο που αφορά το θέμα της πρόσβασης αλλά και της προστασίας της βιοποικιλότητας, παρά τις ραγδαίες εξελίξεις σε επιστημονικό και βιομηχανικό επίπεδο, εξελίσσεται με αργό ρυθμό. Καλείται να ισορροπήσει ιστορικά κατοχυρωμένα δεδομένα μέσα από τα οποία έχουν εδραιωθεί αξιώματα στο χώρο του εμπορίου, με

την απαίτηση του μη βιομηχανικού κόσμου για σεβασμό των δικαιωμάτων τους που προκύπτουν από την αναπτυξιακή χρήση της βιοποικιλότητας, ενώ παράλληλα θα εξασφαλίζει την προστασία της σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι διαπραγματεύσεις για την εύρεση λύσης καλούνται να συμβιβάσουν τα συμφέροντα ισχυρών βιομηχανιών, όπως είναι οι φαρμακοβιομηχανίες, και τις τοπικές κοινότητες. Οι όροι των διαπραγματεύσεων θα πρέπει να διαμορφωθούν ώστε να εξασφαλίζουν ίση δυνατότητα στη λήψη αποφάσεων. Οι διεθνείς ζυμώσεις αλλά και η κοινή γνώμη καλούνται να παίξουν ένα εξαιρετικά σημαντικό αλλά και δύσκολο ρόλο.

4.2. Η Συνθήκη FAO[25]

Ένα σύστημα τύπου «*διαμοιρασμού των ωφελημάτων*» που ανακύπτουν από τη χρήση των γενετικών πόρων, έχει ήδη εφαρμοστεί με τη Συνθήκη FAO (2001). Τα κράτη διατηρώντας τα κυριαρχικά τους δικαιώματα στους φυτογενετικούς πόρους τους, τα εισάγουν σε ένα πολυμερές σύστημα ανταλλαγής, από το οποίο μπορούν να επωφεληθούν αμοιβαία. Οι δικαιούχοι, κάθε φορά που χρησιμοποιούν τους πόρους του, καταβάλουν στο μηχανισμό αυτό, σύμφωνα με τη Συμφωνία Μεταφοράς Υλικού, ένα δίκαιο μέρισμα των ωφελημάτων που ανακύπτουν από την εμπορική χρήση των πόρων αυτών[26].

Η Συνθήκη FAO λειτουργεί σήμερα περιέχοντας γενετικούς πόρους περισσότερων από 100 καλλιεργήσιμων ειδών και ζωοτροφών. Οι κυβερνήσεις που συμμετέχουν, διευκολύνουν την πρόσβαση, ενώ αντίστοιχα, οι δέκτες - χρήστες του γενετικού υλικού έχουν αποδεχθεί να αποδίδουν μέσω ενός διεθνούς ταμείου ένα ισοδύναμο μερίδιο των κερδών που ανακύπτουν από την εμπορική χρήση των πόρων αυτών. Τα χρήματα αυτά επιστρέφουν στην έρευνα, χρηματοδοτώντας προγράμματα που σχετίζονται με τη διατήρηση των φυτικών σπόρων[27].

Η Συνθήκη FAO αποτελεί παράδειγμα τυποποιημένης συμφωνίας τύπου «*διαμοιρασμού των ωφελημάτων*», έχοντας να επιδείξει τις αδυναμίες που μπορεί να προκύψουν σε επίπεδο εφαρμογής. Παρότι λειτουργεί για περιορισμένο αριθμό

καλλιεργειών, εμπλέκει πολλές χώρες, μεταξύ των οποίων αρκετές αναπτυσσόμενες, γεγονός που την καθιστά καλό παράδειγμα προς μελέτη. Σ' ένα γενικό πλαίσιο λειτουργίας, ένα παρόμοιο σύστημα θα μπορούσε να εφαρμοστεί για τη βιοποικιλότητα συνολικά. Μια τέτοια προσπάθεια βέβαια απαιτεί:

- i. Παγκόσμιο συντονισμό για ταυτόχρονη καταγραφή των ζώντων φυσικών και γενετικών πόρων καθώς και συντονισμό σε επίπεδο ελέγχου.
- ii. Κοινή συμφωνία σε σχέση με τους κοινά αποδεκτούς όρους.
- iii. Διαφάνεια στον τρόπο πρόσβασης και ελέγχου έτσι ώστε να διασφαλίζεται η προστασία του περιβάλλοντος και η αειφόρος ανάπτυξη.
- iv. Κεντρικό σύστημα διαχείρισης εσόδων.
- v. Κεντρικό όργανο σχεδιασμού και επιβολής της νομοθεσίας.
- vi. Ιδιαίτερη μέριμνα για την παραδοσιακή γνώση.

Παράλληλα με το σχεδιασμό του συστήματος διαμοιρασμού των ωφελημάτων, λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο με τον οποίο γίνεται ο έλεγχος για την απόδοση δικαιωμάτων Διανοητικής Ιδιοκτησίας, η σύσταση μιας βάσης δεδομένων αποτελεί ένα απαραίτητο νομικό εργαλείο, βάσει του οποίου οι εξεταστές θα αποδέχονται ή θα απορρίπτουν τις αιτήσεις κατοχύρωσης δικαιωμάτων προστασίας Διανοητικής Ιδιοκτησίας. Ένα κοινό σύστημα ταξινόμησης, ακόμη και με δεδομένη την εξαιρετικά μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών περί δικαιωμάτων Διανοητικής Ιδιοκτησίας, θα μπορούσε να εξυπηρετήσει στη διαμόρφωση των προϋποθέσεων που απαιτούνται για την πρόσβαση στους φυσικούς και γενετικούς πόρους με προηγούμενη σύναψη MAT και PIC.

Τόσο σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, όσο και σε διεθνές, έχουν αναπτυχθεί

διάφορα συστήματα ταξινόμησης - βάσεις δεδομένων που εξασφαλίζουν ότι οι επιστημονικές πληροφορίες λαμβάνονται υπόψη από τα τεχνικά όργανα, όπως είναι για παράδειγμα τα γραφεία ευρεσιτεχνιών, ή και κατά το σχεδιασμό εθνικών και διεθνών πολιτικών. Η δημιουργία ενός παγκόσμιου συστήματος ταξινόμησης που να αφορά τους ζώντες οργανισμούς και τους και τους γενετικούς πόρους τους, που θα συγκεντρώνει στοιχεία, θα συνθέτει και θα αναλύει πληροφορίες σε σχέση με σχετικές κατακυρώσεις δικαιωμάτων και παραδοσιακών γνώσεων, θα ήταν εξαιρετικά σημαντική για την διαχείριση της παγκόσμιας βιοποικιλότητας αλλά και για την εφαρμογή ενός συστήματος «*διαμοιρασμού των ωφελημάτων*». Η χάραξη μιας κοινής διεθνούς στρατηγικής για την πρόσβαση και εκμετάλλευση της βιοποικιλότητας και των γενετικών της πόρων προϋποθέτει την αποτύπωση της παρούσας κατάστασης σε διασυνοριακό επίπεδο. Με δεδομένη τη διάσταση συμφερόντων αλλά και τη δυναμική που παρατηρείται σε επιστημονικό επίπεδο γύρω από την αξιοποίηση και την εκμετάλλευση της βιοποικιλότητας, αν και η σύσταση μιας τέτοιας βάσης πιθανόν να αποδειχθεί δύσκολο εγχείρημα, είναι σίγουρο ότι θα εξυπηρετήσει στη δημιουργία μιας κοινής γλώσσας επικοινωνίας και εξ αυτού, στην εφαρμογή ενός δίκαιου συστήματος «*διαμοιρασμού των ωφελημάτων*». Μια τέτοιου τύπου βάση θα πρέπει να λάβει υπόψη της τα εξής:

i. Οι οργανισμοί συναντιούνται με διαφορετικά κοινά ονόματα από περιοχή σε περιοχή. Η βάση δεδομένων λοιπόν θα πρέπει να περιλαμβάνει και το επιστημονικό όνομα του οργανισμού, ώστε να αποφεύγονται οι διπλές καταχωρήσεις.

ii. Τα ίδια είδη πιθανόν να χρησιμοποιούνται για διαφορετικούς σκοπούς από διάφορες κοινωνικές ομάδες. Κρίνεται σκόπιμο κατά την καταχώριση του είδους να περιγράφεται επακριβώς ο τρόπος της εφαρμογής τους από την κοινωνική ομάδα που το καταγράφει.

iii. Εκτός από την καταχώριση της ιδιότητας του οργανισμού που αξιοποιείται, εξαιρετικά χρήσιμο θα ήταν να καταχωρούνται και τα υπεύθυνα γι αυτή βιομόρια ή γενετικές αλληλουχίες. Φυσικά μια τέτοιου είδους καταχώριση αυξάνει εξαιρετικά τόσο το χρόνο ολοκλήρωσης της βάσης όσο και το κόστος της. Η τοπική κοινότητα όμως, λαμβάνοντας υπόψη τις πιθανές εμπορικές εφαρμογές που πιθανόν να υπάρξουν για τη γνώση που καταγράφουν, μπορούν να κρίνουν αν θα προβούν σε μια τέτοιου τύπου έρευνα, αρκεί η βάση να τους δίνει τη δυνατότητα της καταγραφής.

iv. Η καταχώρηση θα πρέπει να είναι σχετικά απλή και εύκολη διαδικασία, αλλά και να είναι εύχρηστα συνδεδεμένη με το σύστημα κατοχύρωσης Διανοητικής Ιδιοκτησίας. Η σύνδεση αυτή απαιτεί μια τροποποίηση στο έντυπο της αίτησης ώστε να περιλαμβάνει την υποχρεωτική δήλωση της χρήσης ζώντα φυσικού ή γενετικού πόρου στην εφεύρεση για την οποία αιτείται το δίπλωμα. Μια τέτοια τροποποίηση με τη σειρά της απαιτεί τροποποιήσεις στα σχετικά διεθνή σύμφωνα και στις εθνικές νομοθεσίες.

v. Πιθανόν να είναι απαραίτητος και ο γεωγραφικός προσδιορισμός του ζώντα φυσικού ή γενετικού πόρου που χρησιμοποιείται στην ευρεσιτεχνία, με δεδομένη τη σημερινή διαφοροποίηση των σχετικών νομοθεσιών, ώστε να αποφεύγονται περιπτώσεις όπου οι πόροι αυτοί χρησιμοποιούνται σε μια χώρα και κατοχυρώνονται σε μια άλλη.

vi. Ο επιπλέον έλεγχος που θα γίνεται με τη χρήση της βάσης αυτής, απαιτεί περισσότερο χρόνο για την εξέταση και αυξάνει το κόστος της διαδικασίας. Πιθανότητα να απαιτεί και εξειδικευμένο προσωπικό. Ο σωστός σχεδιασμός της βάσης κρίνεται απαραίτητος ώστε η επιβάρυνση σε χρόνο αναμονής για την εξέταση να είναι όσο το δυνατό μικρότερη.

vii. Η αξιοποίηση των ήδη υπάρχουσών βάσεων μπορεί να αποτελέσει σημαντική πηγή πληροφοριών και τεχνογνωσίας για τη σύσταση μιας βάσης δεδομένων τέτοιου τύπου.

Η διαμόρφωση ενός διεθνούς νομικού πλαισίου που αφορά την πρόσβαση και το δικαίωμα χρήσης αλλά και ιδιοκτησίας των ζώντων φυσικών και γενετικών πόρων, δεν μπορεί παρά να έχει μια συμβιβαστική μορφή. Τα συσχετιζόμενα διεθνή σύμφωνα διεισδύουν το ένα μέσα στο άλλο, ορισμένες φορές ενδυναμώνοντας τις διατάξεις τους σε επίπεδο εφαρμογής, αλλά συχνότερα, ερχόμενα σε σύγκρουση. Βέβαια, ακόμη και μετά από το διεθνές συμβατικό πλαίσιο και τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις που προσπαθεί να εισάγει το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια, ο βασικός πρωταγωνιστής στο θέμα της πρόσβασης και εκμετάλλευσης της βιοποικιλότητας, παραμένει το διεθνές δίκαιο της Διανοητικής Ιδιοκτησίας. Οι εργασίες του ΠΟΔΙ όμως μαρτυρούν μια σοβαρή προσπάθεια ένταξης του νέου αυτού δυναμικού χώρου καθώς και τη διευθέτηση των παράδοξων ανισορροπιών που έχουν προκύψει, κυρίως μέσω της

κατανομής των δικαιωμάτων αλλά και των υποχρεώσεων μέσα από τη λογική ενός δίκαιου συστήματος «*διαμοιρασμού των ωφελημάτων*» [28].

Σε επίπεδο εφαρμογής, εφόσον υπάρξει η ουσιαστική θέληση και σύγκλιση σε παγκόσμιο επίπεδο, η κατανομή των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων που συνεπάγονται της χρήσης των ζώντων φυσικών και γενετικών πόρων, θαλάσσιων ή χερσαίων, εντός ή εκτός εθνικής επικράτειας, αν και δύσκολο σίγουρα δεν είναι ακατόρθωτο εγχείρημα. Τόσο παραδείγματα εφαρμογής, όσο και η ωριμότητα της κοινής γνώμης και της ευαισθητοποίησης σε επίπεδο επιστημόνων, έχουν δημιουργήσει το κατάλληλο έδαφος για τη στάθμιση των συμφερόντων, την ισότιμη πρόσβαση και την εφαρμογή ενός δίκαιου μηχανισμού διαμοιρασμού των ωφελημάτων που προκύπτουν από τη χρήση των πόρων αυτών, δημιουργώντας ένα άριστο παράδειγμα αειφορικής και δίκαιας διαχείρισης σε παγκόσμια κλίμακα.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανάπτυξη της βιοαναζήτησης δεν μπορεί να συνεχιστεί δίχως να καλύπτεται πλήρως από το διεθνές δίκαιο, τόσο σε επίπεδο ρύπανσης όσο και σε επίπεδο κατοχύρωσης δικαιωμάτων εκμετάλλευσης. Η ανάγκη για μια σοβαρή προσαρμογή του υπάρχοντος δικαίου Διανοητικής Ιδιοκτησίας αποτελεί πλέον αξίωση. Η παγκοσμιοποίηση όμως του εμπορίου και τα διαφοροποιημένα συμφέροντα διεθνώς, μετατρέπουν την ανάγκη αυτή σε πραγματική πρόκληση για την διεθνή κοινότητα.

Το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια αποτελεί μια χαρακτηριστικά επιτυχή χρυσή τομή ανάμεσα στα διαφοροποιημένα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα, διατηρώντας παράλληλα τη βασική επιδίωξη της Σύμβασης για τη Βιολογική Ποικιλότητα για τη μείωση της ανθρωπογενούς επιβάρυνσης που οδηγεί σε μείωση της βιοποικιλότητας, όχι μόνο σε επίπεδο διαχείρισης των ζώντων φυσικών και γενετικών πόρων, αλλά και σε επίπεδο διατάραξης των ενδιαιτημάτων τους, μέσω οποιασδήποτε άλλης περιβαλλοντικής επιβάρυνσης, όπως είναι η περιβαλλοντική ρύπανση- θαλάσσια και χερσαία - και η κλιματική αλλαγή.

Δεν κατάφερε όμως να προωθήσει τη θέσπιση ενός ξεκάθαρα νομοθετικού πλαισίου, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο όσον αφορά την πρόσβαση και το δικαίωμα χρήσης της βιοποικιλότητας, και ακόμη περισσότερο των γενετικών της πόρων. Θα ήταν λοιπόν εσφαλμένο να δημιουργηθεί ένα κλίμα βεβαιότητας αναφορικά με την εξεύρεση μιας συμβιβαστικής λύσης. Αρχικά, η συλλογιστική του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια δεν έχει ακόμη δοκιμασθεί ούτε ως εναρμόνιση των εθνικών νομοθετημάτων, ούτε ως εθνική πρακτική. Είναι λοιπόν αναμενόμενο να παρουσιαστούν φαινόμενα «αδράνειας» από μέρους του δικαστικού συστήματος, υπό την έννοια της έλλειψης τόσο ενός ξεκάθαρα και δοκιμασμένου νομικού πλαισίου όσο και ενός διοικητικού εκτελεστικού μηχανισμού. Η έλλειψη επαρκούς σχετικής νομολογίας μετατρέπει επιμέρους αποφάσεις σε πραγματικά δικαστικά γεγονότα, που συνήθως επιφέρουν αναταράξεις σε εμπορικά κατεστημένα, ενώ σε δεύτερο χρόνο, αυτοαναιρούνται[29].

Επιπλέον, οι μάλλον αόριστοι στόχοι που τίθενται από το Πρωτόκολλο σε επίπεδο διαμοιρασμού των ωφελημάτων, καλλιεργούν μια στάση αναμονής, τόσο από μέρους των κυβερνήσεων που στρέφονται ενίοτε πιο δυναμικά στις περιφερειακού τύπου συμβάσεις, όσο και από μέρους των ΜΚΟ. Το Πρωτόκολλο άλλωστε δεν αποτελεί παρά μόνο μια αφετηρία πολλαπλών και δύσκολων διαπραγματεύσεων που θα ακολουθήσουν έως ότου να έχουμε απτά και ξεκάθαρα δεδομένα σε επίπεδο εφαρμογής.

Το θέμα της βιοποικιλότητας γενικά ρυθμίζεται από *soft law* ρυθμίσεις, οι οποίες ακόμη και όταν εισάγουν ισχυρές ηθικές δεσμεύσεις, δεν είναι από τη φύση τους δεσμευτικές. Ο χώρος όμως του δικαίου Διανοητικής Ιδιοκτησίας έχει να επιδείξει εξαιρετικά δεσμευτικά σύμφωνα, πολυμερείς ή απλά διμερείς συμφωνίες. Η Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα εμφανίζεται αναλογικά ανίσχυρη σε σχέση με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου που θέτει δεσμευτικές βάσεις και την TRIPs που προβλέπει την επιβολή εμπορικής φύσης κυρώσεων. Πέραν αυτού, οι η Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα και η TRIPs φαίνεται να έρχονται σε αντίθεση: αφενός τα γραφεία κατοχύρωσης των κρατών εδρών των εταιριών που ασκούν δραστηριότητες βιοαναζήτησης μπορεί να εγκρίνουν την κατοχύρωση διπλώματος ευρεσιτεχνίας που να εμπλέκει γενετικούς πόρους, αφετέρου δεν απαιτείται η σύναψη αμοιβαία συμφωνημένων όρων με τη χώρα ή τον τόπο προέλευσης των πόρων αυτών όπως προβλέπει η Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα, εφόσον η Συμφωνία TRIPs δεν

απαιτεί κάτι τέτοιο. Ενώ δηλαδή οι χώρες πάροχοι έχουν ισχυρό κίνητρο να προωθήσουν τις αρχές της Σύμβασης για τη Βιολογική Ποικιλότητα, η Συμφωνία TRIPS, μέσα από τα εθνικά νομοθετήματα μπορεί να τις εξασθενήσει. Επιπρόσθετα, η σύναψη MAT και PIC, μπορεί να θεωρεί ως «αδικαιολόγητη βλάβη»^[30] επί των δικαιωμάτων του κατόχου διπλώματος ευρεσιτεχνίας.

Οι λύσεις δείχνουν να είναι δύο: είτε η τροποποίηση του ήδη υπάρχοντος δικαίου Διανοητικής Ιδιοκτησίας ώστε να περιλαμβάνει νέους όρους, διαστάσεις και χρήσεις της βιοποικιλότητας και των γενετικών της πόρων, είτε η οριστική εγκατάλειψη μιας τέτοιας προσπάθειας με τον σχεδιασμό και την εφαρμογή ενός *sui generis* συστήματος, που θα καλύπτει αυτές τις νεοεμφανιζόμενες πτυχές της βιομηχανίας και του εμπορίου σε σχέση με τη βιοποικιλότητα, τους γενετικούς πόρους και τις παραδοσιακές γνώσεις που σχετίζονται με αυτούς.

Η προσαρμογή του ήδη υπάρχοντος δικαίου Διανοητικής Ιδιοκτησίας για την κάλυψη της ανάγκης αυτής, είναι ένα δύσκολο εγχείρημα. Το δίκαιο Διανοητικής Ιδιοκτησίας είναι απόλυτα συνδεδεμένο με την παγκόσμια αγορά και οι αλληλεπιδράσεις είναι τεράστιες. Από την άλλη πλευρά, ο σχεδιασμός και η εφαρμογή ενός *sui generis* συστήματος ABS, έχει την ευχέρεια να αξιοποιήσει τις ήδη υπάρχουσες δομές και να λειτουργήσει παράλληλα με το ισχύον δίκαιο Διανοητικής Ιδιοκτησίας.

Αν και μόνο μέσω θέσεως σε ισχύ, το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια θα αποτελέσει μια σημαντική διαπραγματευτική επιτυχία, το κυρίαρχο ερώτημα που παραμένει, είτε η προσέγγιση του Πρωτοκόλλου γίνει με καθαρά περιβαλλοντικά είτε με οικονομικά δεδομένα, είναι κατά πόσο η απουσία ποσοτικών κριτηρίων θα επιτρέψει την άμεση και ομοιόμορφη εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών, αλλά και κατά πόσο θα επηρεάσει τους άλλους χώρους του διεθνούς δικαίου που εμπλέκονται στο θέμα της διαχείρισης της βιοποικιλότητας σε όλες της τις μορφές.

^[1] Κατά την έννοια του ν. 3937/2011, η βιολογική ποικιλότητα (ή άλλως, βιοποικιλότητα) νοείται ως:

«Βιολογική ποικιλότητα ή βιοποικιλότητα: η ποικιλία των ζώντων οργανισμών πάσης προελεύσεως, περιλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, των χερσαίων, θαλασσιών και

άλλων υδατικών οικοσυστημάτων και οικολογικών συμπλεγμάτων, των οποίων αποτελούν μέρος. Επίσης, περιλαμβάνεται η ποικιλότητα εντός των ειδών, μεταξύ ειδών και οικοσυστημάτων (άρθρο 2 του ν. 2204/1994, ΦΕΚ 59 Α΄). Στη βιολογική ποικιλότητα περιλαμβάνεται τέλος η ποικιλότητα των γονιδίων μέσα και μεταξύ των ειδών». Στο παρόν κείμενο, ως βιοποικιλότητα εννοείται η «ποικιλία των ζώντων οργανισμών πάσης προελεύσεως».

[2] Βλέπε: *Alexiades M. N., Sarah A. L.*: Laying the foundation: equitable biodiversity research relationships. Στο Laird S.A (Επιμ. Εκδ.): Biodiversity and Traditional Knowledge: Equitable Partnerships in Practice (People & Plants Conservation Manual). Earthscan Publications Ltd. USA for WWF (2002), σ. 3.

[3] Βλέπε: Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα, άρθρο 15, παράγραφοι 4 και 5.

[4] Βλέπε: *Monagle C., Gonzales T. A.*: Biodiversity & Intellectual Property Rights: Reviewing Intellectual Property Rights in Light of the Objectives of the Convention on Biological Diversity. World Wide Fund for Nature. Center for International Environmental Law (2001), σ. 8-10.

[5] Η αρχή των των κοινών αλλά διαφοροποιημένων ευθυνών παρουσιάστηκε στη Σύμβαση-Πλαίσιο του ΟΗΕ για την Αλλαγή του Κλίματος (UNFCCC). Βλέπε επίσης άρθρο 10 του Πρωτοκόλλου του Κιότο στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την Αλλαγή του Κλίματος.

[6] Βλέπε: Οδηγία 2004/35/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Απριλίου 2004 σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας.

[7] Έως τις 12 Απριλίου 2013. Για ενημέρωση της πληροφορίας, βλέπε επίσημη ιστοσελίδα του Πρωτοκόλλου (<https://www.cbd.int>).

[8] Το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια έως σήμερα έχει κυρωθεί μόνο από 15 κράτη. Για να τεθεί όμως σε ισχύ απαιτείται η κύρωσή του από 50 κράτη μέρη.

[9] Βλέπε: *Chen J.*: There Is No Such Thing as Biopiracy...And Its Good Thing Too. *McGeorge Law Review* (1994), vol 36, σ. 1-36.

[10] Βλέπε: *Kadidal S.*: Plants, Poverty and Pharmaceutical Patents. *The Yale Journal* (1993), vol 103(1), σ. 223-258, όπου και πλούσια βιβλιογραφία.

[11] Βλέπε: *Margo A. Bagley.*: Patently Unconstitutional: The Geographical Limitation on Prior Art in a Small World. *Minnesota Law Review* (2003), vol 87, σ. 679-725.

[12] Βλέπε: *Pallottini L. et al*: The Enola and NuZa Bean Patents in the Context of Intellectual Property Rights for Plant Cultivars. Science. Report of the Bean Improvement Cooperative (2004), vol 47, σ. 155-161.

[13] Περισσότερα για την έννοια της κοινής παγκόσμιας κληρονομιάς βλέπε επίσημη ιστοσελίδα της UNESCO (<https://whc.unesco.org>). Επίσης βλέπε το Πρόγραμμα Παγκόσμιας Κληρονομιάς (IUCN) στην ιστοσελίδα: <https://www.iucn.org>

[14] Πρόκειται για δικαιώματα εκμετάλλευσης που αποδίδονται σε φυτικές ποικιλίες με την Plant Variety Protection Act (PVP), 1970.

[15] Βλέπε: *Smallacombe S.*: On display for its aesthetic beauty: how western institutions fabricate knowledge about aboriginal cultural heritage. Political Theory and the Rights of Indigenous Peoples. Cambridge University Press, (2001), σ. 152-163.

[16] Ως «κοινό κτήμα» ορίζεται το καθεστώς των έργων που δεν προστατεύονται (πλέον) από το δίκαιο Διανοητικής Ιδιοκτησίας. Βλέπε επίσης: *Wendland W. B.* (2008): It's a small word (after all). Στο Graber C. B.: *Nenova, M. B.* (2008). Intellectual Property and Traditional Cultural Expressions in a Digital Environment. Edward Elgar Publishing (2008), σ. 150-181.

[17] Βλέπε *Alexiades M. N., Sarah A. L.*, όπως υποσημείωση 2.

[18] Για την πρόταση βάσης καταγραφής βλέπε την επίσημη ιστοσελίδα του Παγκόσμιου Οργανισμού Διανοητικής Ιδιοκτησίας (<https://www.wipo.int>).

[19] Βλέπε: *Berkes, F.*: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management. Sacred Ecology. Francis & Taylor (1999), σελίδα 13.

[20] Βλέπε όπως υποσημείωση 17.

[21] Βλέπε: *Kallinikou D.*: Protection of traditional cultural expressions or expressions of folklore. Ανακοίνωση κατά τις εργασίες του συνεδρίου με τίτλο «Can Oral History Make Objects Speak?». Ναύπλιο 18 έως 21 Οκτωβρίου (2005).

[22] Για την υπόθεση βλέπε WIPO Minding Culture: *Case-Studies on Intellectual Property and Traditional Cultural Expressions, Case Study 3, Bulun Bulun & Anor v R & T Textiles Pty Ltd.* Διαθέσιμο στον ιστότοπο <https://www.wipo.int/tk/en/studies/cultural/minding-culture/studies> (τελευταία επίσκεψη, Απρίλιος 2013).

[23] Βλέπε: *Fabricant D.S., Farnsworth N.R.*: The value of plants used in traditional medicine for drug discovery. Environmental Health Perspectives (2001), vol 109, σ.

69-75.

[24] Οι ρίζες της Συμφωνίας TRIPs βρίσκονται σ' ένα από τους θεσμούς που δημιουργήθηκαν μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο για να ρυθμίσουν τη διεθνή οικονομία, στη Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT). Βλέπε σχετικά: επίσημη ιστοσελίδα του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου: *Understanding the WTO: Basics, The Uruguay Round*.

[25] Η Συνθήκη FAO είναι μια διεθνής συμφωνία με γενικό στόχο την υποστήριξη της αειφόρου γεωργίας και της παγκόσμιας επισιτιστικής ασφάλειας. Τέθηκε σε ισχύ το 2004 και επιτρέπει στις κυβερνήσεις, στους αγρότες, στα ερευνητικά ιδρύματα και τις βιομηχανίες αγροτικών προϊόντων να εργαστούν από κοινού για τη συγκέντρωση των γενετικών πόρων τους αλλά και για τη δίκαιη και ισότιμη κατανομή των ωφελειών που ανακύπτουν από τη χρήση τους. Βλέπε επίσης επίσημη ιστοσελίδα της Συνθήκης: <https://www.planttreaty.org/>

[26] Βλέπε άρθρο 12 του κυρωτικού ν. 3165/2003 (ΦΕΚ Α' 177).

[27] Βλέπε: *Fowler C., Moore G., Hawtin, G.C.*: The international treaty on plant genetic resources for food and agriculture: a primer for the Future Harvest Centers of the CGIAR. International Plant Genetic Resources Institute, Rome (2003), σ. 23-25.

[28] Για τις συναντήσεις στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Διανοητικής Ιδιοκτησίας σε σχέση με τη βιοποικιλότητα, τους γενετικούς πόρους και την παραδοσιακή γνώση, βλέπε στον ιστότοπο <https://www.wipo.int/tk/en/>. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι στο σύνολό τους ανέρχονται σε δεκάδες ετησίως.

[29] Χαρακτηριστικά μπορεί να αναφερθεί η υπόθεση *Association for Molecular Pathology et al. v. US Patent and Trademark Office et al.* Πρωτόδικα, η απόδοση επτά διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας από το γραφείο ευρεσιτεχνιών των ΗΠΑ στην εταιρεία *Myriad* που αφορούσαν γονιδιακές ακολουθίες που σχετίζονται με τον έλεγχο του καρκίνου του μαστού, θεωρήθηκε λανθασμένη, διότι ο δικαστής έκρινε ότι τα γονίδια που κατοχυρώνονται «*λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο*» στον ανθρώπινο οργανισμό. Στην έφεση που ασκήθηκε από την εταιρεία, εξαφανίσθηκε η πρωτόδικη απόφαση διότι τα γονίδια «*δεν απαντώνται ελεύθερα στη φύση*» και τα διπλώματα αποδόθηκαν εκ νέου. Για την υπόθεση βλέπε: *Ray T: Appeals Court Decides Isolated DNA Patentable, Myriad's Analytical Method Claims Not.* Pharmacogenomics Reporter. Calbiochem Publication Grade Reagents. Αναρτημένο στον ιστότοπο:

<https://www.genomeweb.com/dxpgx/update-appeals-court-decides-isolated-dna-patentable-myriads-analytical-method-c> (τελευταία επίσκεψη, Απρίλιος 2013).

[30] Το επιγραφόμενο «*Εξαιρέσεις στα απονεμόμενα δικαιώματα*», άρθρο 30 της Συμφωνίας για την ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου που υπογράφηκε στο

Νόμος και Φύση

Αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη
<https://nomosphysics.org.gr>

Μαρακές στις 15 Απριλίου 1994 και εγκρίθηκε με την απόφαση 94/800/EK του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 1994, διευκρινίζει ότι «τα μέλη δύνανται να προβλέπουν περιορισμένης εκτάσεως εξαιρέσεις από τα αποκλειστικά δικαιώματα που παρέχει ένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, υπό την προϋπόθεση ότι οι εξαιρέσεις αυτές δεν θίγουν αδικαιολόγητα την κανονική εκμετάλλευση της ευρεσιτεχνίας και δεν προκαλούν αδικαιολόγητη βλάβη στα έννομα συμφέροντα του κατόχου του διπλώματος ευρεσιτεχνίας, λαμβανομένων υπόψη των συμφερόντων τυχόν τρίτων».